

شیوه‌های حفظ همبستگی در کلام وحی

عبدالکریم باکنیا

مرکز فرهنگ و معارف قرآن

از اولین اقداماتی که رسول گرامی اسلام بعد از تشکیل حکومت اسلامی در شهر مدینه انجام داد و بوسیله آن آئین آسمانی خود را تقویت نمود، موضوع همبستگی و اتحاد مسلمانان در ظاهر و باطن بود. آن حضرت مسلمانان را همچنان که در ظاهر به گرد پرچم اسلام جمع شده بودند و همه آنان لا اله الا الله گویان در اطراف پیامبر حلقه می‌زدند دلها و باورهایشان را نیز بوسیله اسلام و کلمه توحید به هم نزدیک نموده و روح برادری و همدلی را بر وجود آنان دمید. و به این ترتیب از سوئی همبستگی ملی مسلمانان کامل گردید و از سوی دیگر خطر تفرقه، یکی از مهم‌ترین خطراتی که این آئین جهانی را تهدید می‌کرد و بیم آن می‌رفت که جمعیت نوپای مسلمانان را پراکنده سازد از میان برداشته شد.

اعلام همبستگی میان مسلمانان با اجرای برنامه عقد اخوت توسط پیامبر عظیم‌الشان اسلام که از سوی خداوند متعال مأموریت یافته بود به نحو شایسته‌ای پایان پذیرفت. آن حضرت به این وسیله میان یاران و هواداران خویش پیمان برادری جاری کرد و در محفل آنسی که تشکیل یافته بود به مسلمانان فرمود: هر یک از شما با یک نفر از مسلمانان پیمان اخوت ببندد. مورخان اسامی افرادی که در محفل اخوت با یکدیگر پیمان برادری بستند همه را ثبت کرده‌اند. رسول اکرم صلی الله علیه و آله آن روز طرفین عقد را خودش تعیین می‌کرد و خطاب به تک تک مسلمانان می‌فرمود: فلانی! تو برادر فلانی هستی! سیره‌نویسان در حاشیه این مراسم سرنوشت‌ساز گزارش کرده‌اند که: کار اخوت به پایان رسیده بود ناگهان علی رضی الله عنه با چشمان اشکیار عرض کرد: یا رسول الله! یاران خود را با یکدیگر برادر نمودی ولی میان من و یک نفر از مسلمانان عقد اخوت جاری نکردی! پیامبر صلی الله علیه و آله به علی رضی الله عنه فرمود: یا علی أنت اخي في الدنيا و اخي في الآخرة! علی جان! تو در دنیا و آخرت برادر من هستی!

۱. اسدالغابه، ج ۴، ص ۱۱۶؛ تهذیب الکمال، ج ۵، ص ۱۲۶؛ میزان الاعتدال، ج ۱، ص ۴۲۱؛ البدایه و النهایه، ج ۷، ص ۳۷۱.

به این ترتیب پیام قرآنی همبستگی را در قالب «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ»^۱ از شهر مدینه به سرتاسر جهان و تمام نسل‌های آینده اعلام نمود.

به مناسبت اهمیت این پیام قرآنی و ضرورت همبستگی مسلمانان عالم بویژه امت اسلامی ایران شیوه‌های حفظ همبستگی را در پرتو قرآن در این نوشتار پی‌گیری کرده و موارد اهم آنرا مورد بررسی قرار می‌دهیم.

کلمه توحید و قرآن

از مهم‌ترین عوامل همبستگی مسلمانان اصل توحید و کلام و حیانی قرآن است. ایمان به خداوند متعال که یگانه آفریدگار هستی و منشأ موجودات عالم می‌باشد بارزترین محور اتحاد و پیوستن مسلمانان به همدیگر است. خدای واحد، قبله واحد و کلام واحد (قرآن) می‌تواند همه مسلمانان را در تحت یک صف واحد در آورد و آنان را قدرتی تسخیرناپذیر در عرصه معادلات جهانی مطرح سازد. قرآن در سوره انبیاء می‌فرماید: «إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ»^۲ اینک طریقه واحد و دین یگانه شما آیین پاک توحید است و من یگانه پروردگار شما هستم پس تنها مرا پرستش کنید.

همچنین در سوره آل عمران/ ۱۰۳ از قرآن به عنوان عامل همبستگی یاد کرده و مسلمانان را به همبستگی با محوریت قرآن دعوت می‌کند.

افزون بر این کتاب خداوند از تمام ادیان آسمان برای حفظ وحدت و همبستگی با شعار توحید دعوت کرده و می‌فرماید: «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا»^۳ بگو ای اهل کتاب بیایید در تحت کلمه که در میان ما و شما پذیرفته شده است گرد آئیم اینکه پرستش نکنیم مگر خدای واحد را و چیزی را شریک او قرار ندهیم. با توجه به رهنمودهای قرآنی اصل توحید و مبانی عقیدتی موحدین و همچنین کلام و حیانی قرآن بهترین و بزرگ‌ترین عامل وحدت و همبستگی می‌باشد و این می‌تواند نه تنها مسلمانان بلکه تمام موحدان عالم و پیروان ادیان توحیدی را در مقابل مستکبران عالم متحد نماید.

۲. انبیاء/ ۹۲.

۱. حجرات/ ۱۰.

۳. آل عمران/ ۶۴.

یکی دیگر از شیوه‌های کلام الهی برای حفظ وحدت و همبستگی تمسک به ولایت و امامت اهل بیت ﷺ است. عشق به اهل بیت، الگوبرداری از سیره اخلاقی و رفتاری آنان، یادآوری فضائل و مناقب علی ﷺ و پیشوایان معصوم بعد از آن حضرت از جمله سفارش‌های قرآن در زمینه همبستگی امت اسلام است. امام باقر ﷺ در تفسیر آیه **وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا** به ریسمان الهی تمسک کنید و پراکنده نشوید می‌فرماید: آل محمد ﷺ همان حبل الله متین است که خداوند امر کرده مردم به آن تمسک کنند و امام کاظم ﷺ فرمود: علی بن ابی طالب ﷺ همان حبل الله متین است. همچنانکه در برخی روایات حبل الله به قرآن تفسیر شده است.^۱

طبق این بینش فرمان خداوند در پیروی و تمسک به قرآن و اهل بیت ﷺ در این آیه با کلام نبوی ﷺ در آخرین لحظات زندگی پربارش توضیح داده شده است که آن حضرت وصیت کرد: **«أَنْتِ تَارِكٌ فَيْكُمْ الثَّقَلَيْنِ كِتَابُ اللَّهِ وَ عَشْرَتِي أَهْلُ بَيْتِي وَإِنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّىٰ يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضِ مَا إِنْ تَمَسَّكُمْ بِهِمَا لَنْ تَضِلُّوا**؛^۲ من در میان شما دو امانت ارزشمند می‌گذارم کتاب خدا و عترتم که اهل بیت من می‌باشند و آن دو هرگز از هم جدا نمی‌شوند تا اینکه در کنار حوض کوثر به نزد من آیند مادامی که به آن دو تمسک می‌کنید هیچ‌گاه گمراه نخواهید شد.»

ترغیب به گردآمدن مردم در حول رهبری آل محمد ﷺ یکی از شیوه‌های قرآنی است که آنان را از تفرقه و تشتت دور نگه داشته و به وحدت و یکپارچگی نزدیک می‌سازد. حضرت فاطمه زهرا ﷺ در این رابطه فرمود: **«خداوند متعال اطاعت ما اهل بیت را مایه نظم و آرامش و امانت و رهبری ما را برای جلوگیری از تفرقه و جهاد را برای حفظ عزت اسلام قرار داد.»** آیات تطهیر، مودت ذی‌القربی، اکمال، ابلاغ، منزلت، مباحله، هل‌اتی، بیانگر همین شیوه قرآن در رابطه با همبستگی بر محور محمد و آل محمد ﷺ است.

اگر ما بتوانیم اهل بیت ﷺ را به عنوان الگوهای ممتاز انسانیت و مروجان کاملترین معارف بشری در عرصه جامعه مطرح کرده و به عموم بشناسانیم نوعی وحدت و همبستگی ارزشمندی تحت پرچم اهل بیت ﷺ در میان پیروان و مشتاقان فضیلت و کرامت ایجاد خواهد شد.

۱. مستدرک سفینه البحار، ج ۲، ص ۱۷۷.

۲. مستدرک الوسائل، ح ۷، ص ۲۵۴.

خداوند متعال در مورد محوریت ارزش‌های الهی و رهبری پیامبر اسلام و اولیاء خدا می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَذُوقُوا إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ؛^۱ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اطاعت کنید خدا و اطاعت کنید پیامبر خدا را و کسانی که از میان شما صاحبان امر هستند و هر گاه در موضوعی اختلاف داشتید به خدا و رسول عرضه کنید و از آنان داوری بخواهید»

به این ترتیب خداوند متعال در قرآن کریم وحدت بر محور رهبری خدا و رسول و جانشینان آن حضرت را عامل حفظ همبستگی و اتحاد مردم معرفی می‌کند. حتی در سوره انفال پی‌آمد فاصله گرفتن از پیامبر ﷺ و رهنمودهای حیاتبخش آن بزرگوار را اختلاف و تشتت و خواری مردم قلمداد نموده و با تأکید بیشتری بر این عامل همبستگی پای می‌فشارد و می‌فرماید: «وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَأَضِيعُوا إِنَّا لِلَّهِ مَعُ الْغَاصِرِينَ؛^۲ از خدا و پیامبرش اطاعت نمائید و نزاع و کشمکش نکنید تا سست و ضعیف شوید در این صورت قدرت و شوکت شما از میان می‌رود بلکه در پاسداری از همبستگی و اطاعت از فرمان پیامبر ﷺ صبر و استقامت ورزید که خدای سبحان به همراه استقامت‌کنندگان است.

همچنان‌که رسول اکرم ﷺ به عنوان محور وحدت و همبستگی مسلمانان برکات و آثار فراوانی را به آنان به ارمغان آورد کینه‌های دیرینه و خصومت‌های قدیم تبدیل به مهر و محبت گردید و آنان توانستند پرچم اسلام را در مدت کوتاهی در مناطق دورافتاده جهان برافراشته و انسان‌های تشنه عدالت و فضیلت را از معارف ناب نبوی ﷺ سیراب سازند.

مولوی در این زمینه می‌گوید:

نفس واحد از رسول حق شدند	ورنه هر یک دشمنی مطلق برند
کینه‌های کهنه‌شان از مصطفی	محو شد در نور اسلام و صفا
آفرین بر عشق کل اوستاد	صد هزاران ذره را داد اتحاد
همچو خاک مفترق در رهگذر	یک سبوشان کرد دست کوزه‌گر

آری عشق راستین به خدا و اولیای الهی و پیروی از رهنمودهای انسان‌ساز آن گرامیان می‌تواند باعث وحدت و همبستگی گردد. همانطوری که موجودات مادی مانند خاک‌های پراکنده با دست هنرمند کوزه‌گر موجب یگانگی و اتحاد آنان می‌شود. البته همبستگی اجسام که بر مبنای آب و گل پدید می‌آید ناقص است و خیلی متفاوت از اتحاد ارواح و قلب‌های مردم است زیرا جسم برای مدتی محدود و کوتاه ادامه می‌یابد و با مرگ همبستگی مادی زایل می‌شود ولی وحدت راستین ارواح انسان‌های پاک جاودانه است و در سرای آخرت نیز ادامه خواهد داشت.

در هر صورت اطاعت از رسول خدا ﷺ و جانشینان آن پاک‌سیرت، موجب همبستگی امت اسلام است و وحدت حقیقی شوکت و عزت و استقلال مسلمانان را به همراه دارد.

تعمیق روابط حسنه و معاشرت‌های اسلامی

بدون تردید ایجاد روابط سالم و پسندیده در میان افراد جامعه موجب اعتماد و اتحاد آنان خواهد بود. گسترش اخلاق اسلامی و فضائل انسانی، محبت، صمیمیت و اعتماد عمومی را در بین افراد رواج داده و بدون کمترین مشکلی همبستگی ملی را به وجود می‌آورد.

قرآن کریم با بهره‌گیری از شیوه‌های کارآمد تربیتی در این مسیر کوشیده و پیروان خود را به سوی وحدت حقیقی هدایت می‌کند.

امانتداری، صلح رحم، راستگوئی، عیادت از بیماران، کمک به مستمندان، شرکت در تشییع جنازه مسلمانان، خودداری از آزار دیگران، رعایت حقوق فردی و اجتماعی سایر مسلمانان، پرهیز از غیبت و بهتان و آبروریزی انسان‌های دیگر، انفاق، احسان، عفو و گذشت از جمله آموزه‌های قرآنی در راه ترویج خصائل و صفات والای اخلاقی و انسانی است.

جامعه‌ای که معاشرت صحیح و آداب انسانی در میان اقشار مختلف و لایه‌های درونی آن نفوذ یافته باشد وحدت و همبستگی حقیقی در آن جامعه محقق خواهد شد همه به همدیگر عشق ورزیده و از حقوق یکدیگر محافظت نموده و همانند اعضای یک پیکر منسجم و هماهنگ زندگی خواهند کرد.

اساساً وحدت بر محور ارزش‌های والای انسانی مستحکم و قوی بوده و پایدار خواهد ماند اما همبستگی بر ارزش‌های موقتی و ساختگی و غیر الهی ناپایدار و زودگذر است قرآن معیار و برتری را تقوا و پارسائی می‌داند و می‌فرماید: «يَتَأْتِيهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاهُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقْوَىٰ»^۱ ای مردم! ما شما را از مرد و زن آفریدیم و شما را گروه‌ها و قبیله‌های مختلف قرار دادیم تا یکدیگر را بهتر بشناسید (اما هیچکدام از اینان مایه برتری و محور همبستگی واقعی نیست) بلکه گرامی‌ترین شما در نزد خداوند پارساترین شماست.»

اصلاح ذات‌البین از دیگر شیوه‌های قرآنی در همین موضوع می‌باشد قرآن به سالم‌سازی روابط انسانی بیشترین اهمیت را قائل شده و می‌فرماید: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخْوَانِكُمْ»^۲ مؤمنان برادر یکدیگرند پس میان برادرانتان صلح و آشتی برقرار کنید.»

طبق این شیوه اگر فضائل اخلاقی در تمام سطوح و لایه‌های درونی جامعه توسعه پیدا کند فضائی آکنده از انسانیت و اخلاق اسلامی همه جا را فرا می‌گیرد و یک نوع همبستگی درونی و معنوی در میان مردم حاکم می‌گردد. آنان نه تنها با همدیگر اختلاف نمی‌کنند و هر کس راه جداگانه‌ای را برای خود انتخاب نمی‌کند بلکه همه به یکدیگر احترام و شخصیت قائلند پیشنهادات و خواسته‌های همدیگر را می‌پذیرند و یاری به هم‌نوع خود را افتخار خود می‌دانند. چراکه:

تفرقه در روح حیوانی بود نفس واحد روح انسانی بود

رشد فضائل موجب می‌شود که مرد و زن و کودک و جوان و پیر و سایر آحاد جامعه حقوق همدیگر را رعایت کنند و به این ترتیب همه از همدیگر قلباً راضی خواهند بود و آزار و ناراحتی برادر دینی‌اش را تحمل نخواهد کرد. امام صادق علیه السلام فرمود: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ بَنُو أَبِي وَأُمَّ وَإِذَا ضُرِبَ عَلَيَّ رَجُلٌ مِنْهُمْ عِزَّقَ لَهُ الْآخِرُونَ»^۳ مؤمنان با یکدیگر برادرند و همگی فرزندان یک پدر و مادر می‌باشند و هر گاه به یکی از آنان ناراحتی و مصیبت وارد شود، دیگران در غم او خوابشان نمی‌برد.

۲. حجرات/ ۱۰.

۱. حجرات/ ۱۳.

۳. الکافی، ج ۲، ص ۱۶۵.

در این فضای الهی خودخواهی‌ها از میان رفته و مبدل به همکاری و همیاری می‌گردد. امیر مؤمنان علی علیه السلام در این زمینه بیشتر توضیح داده و ریشه تفرقه را وجود صفات زشت انسانی و ردائیل اخلاقی بیان می‌کند. و در خطبه ۱۱۳ نهج البلاغه می‌فرماید: «إِنَّمَا أَنْتُمْ إِخْوَانٌ عَلَى دِينِ اللَّهِ، مَا فُرَّقَ بَيْنَكُمْ إِلَّا خُبْتُ السَّرَائِرِ وَسُوءَ الضَّمَائِرِ فَلَا تَوَازُونَ وَلَا تَنَاصِحُونَ وَلَا تَبَادُلُونَ وَلَا تَوَادُّونَ؛^۱ شما برادران دینی یکدیگر چیزی جز پلیدی درون، نیت زشت شما را از هم جدا نساخته و موجب تفرقه نشده است نه یکدیگر را یاری می‌دهید و نه همکاری و خیرخواهی و بخشش و دوستی می‌کنید در نتیجه تعاون همیاری و نصیحت و بذل و بخشش و دوستی و محبت از میان شما رفته است

ترویج شعائر سیاسی - اجتماعی

۱- توسعه عبادات دسته‌جمعی

برخی از برنامه‌های دین مبین اسلام عبادات دسته‌جمعی و نمایش وحدت و همبستگی مسلمانان در مقابل خداوند است آنان با حضور در این جلسات معنوی علاوه بر خودسازی و ارتباط با آفریدگار هستی اتحاد و همبستگی خود را در مقابل دشمنان اسلام نشان داده و آنان را در تسلط بر مسلمانان مأیوس و ناکام می‌گردانند.

برخی از دستورالعمل‌های قرآن در مورد عبادات دسته‌جمعی به این قرار است:

در مورد اعمال وحدت‌آفرین و شکوهمند حج می‌فرماید: «وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا؛^۲ و برای خدا بر مردم تکلیف است کسانی که استطاعت دارند که زیارت خانه خدا را قصد کنند».

استاد محمدتقی جعفری در مورد تأثیر حج در وحدت و همبستگی مسلمانان می‌نویسد: شگفت‌انگیزترین حکمتی که در حج بیت الله وجود دارد: احساس وحدت و یگانگی است که در حد اعلائی مفهوم انسانیت به وجود می‌آید. عالم و جاهل، کوچک و بزرگ، زن و مرد، سیاه و سفید، کسی که عالی‌ترین مقام جامعه خویش را داشته باشد و کسی که گمنام‌ترین فرد جامعه خود باشد همه و همه با دو قطعه لباس سفید با جدی‌ترین قیافه حیات می‌جوشند و می‌خروشند و می‌روند می‌نشینند.

۲. آل عمران/ ۸۷

۱. نهج البلاغه، خطبه ۱۱۳.

تضادها و تنوعاتی که انسان‌ها را از یکدیگر جدا کرده هر یک را مانند گرگی در برابر دیگری قرار داده، آنان را به جنگ و پیکار در کارزارهای رنگارنگ وادار کرده است مبدل به هماهنگی و وحدتی می‌گردد که تنها در شعر و سخنان مبلغان آرمان‌اعلای انسانی دیده می‌شود.

این احساس وحدت است که اگر ادامه یابد و مریدان جوامع آن را به طور جدی در تعلیم و تربیت‌ها اجرا کنند دردهای بشری را که هر روز با کیفیت دیگری به سراغ افراد و جوامع می‌آید مداوا خواهد کرد.^۱ حاجیان با اعتماد به فضل و عنایت آفریدگار بی‌همتا در اجتماع عظیم حج حاضر شده و برای فداکاری و دفاع از ارزش‌های متعالی اسلام اعلام همبستگی نموده و برای پیکار با طاغوتیان و مستکبران عالم یکصدا فریاد بر می‌آورند که:

ما پنج برادریم و از یک پشتیم در پنجه روزگار پنج انگشتیم
چون باز شویم در نظرها عظیم چون جمع شویم بر دهنها مشتیم

نماز جمعه یکی دیگر از راهکارهای قرآن در تشویق مردم به عبادت دسته جمعی است که همبستگی و اتحاد حقیقی را در پی دارد: خداوند متعال می‌فرماید: «بِئَاتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ»^۲ ای کسانی که ایمان آورده‌اید هنگامی که برای روز جمعه اذان گفته می‌شود به سوی ذکر خدا بشتابید و خرید و فروش را رها کنید که این برای شما بهتر است.

نماز جمعه به عنوان یک عبادت اجتماعی و وحدت بخش هر چه قدر با شکوه‌تر برگزار شود می‌تواند عزت و شوکت امت اسلام و یأس و ناامیدی برای دشمنان اسلام در سلطه بر مسلمانان را به همراه داشته باشد.

افزون بر حج و نماز جمعه می‌توان از نقش عبادت‌های دسته‌جمعی دیگری همچون نماز عید فطر، نماز عید قربان و مراسم معنوی اعتکاف نیز در تقویت و توسعه پیوند اهل ایمان یاد کرد. خداوند در زمینه اعتکاف می‌فرماید: «وَلَا تُبَشِّرُوهُمْ وَأَنْتُمْ عَنْكُمُوهُونَ فِي الْمَسْجِدِ تِلْكَ خُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ يَتَّقُونَ»^۳ در حالی که در مساجد به اعتکاف می‌پردازید با همسرانتان مباشرت نکنید. این مرزهای الهی است پس به آن نزدیک نشوید! خداوند این چنین آیات خود را برای مردم روشن می‌سازد باشد که پرهیزگار گردند.»

۱. شرح و تفسیر نهج البلاغه، ج ۲، ص ۲۲۶.

۲. بقره/۱۸۷.

نماز جماعت نیز تأثیر بسزایی در همبستگی مسلمانان دارد در مورد اهمیت و ضرورت اقامه نماز جماعت روایات فراوانی از ائمه معصومین علیهم السلام به ما رسیده است. رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «مَنْ مَشَى إِلَى مَسْجِدٍ يَطْلُبُ فِيهِ الْجَمَاعَةَ كَانَ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ سَبْعُونَ أَلْفَ حَسَنَةٍ»^۱ هر کس برای اقامه نماز جماعت به سوی مسجد حرکت کند برای هر گامی که بر می دارد خداوند هفتاد هزار حسنه برایش مقرر می دارد.»

در ماه رمضان که اجتماع مسلمانان، در جلسات مذهبی و عبادت‌های دسته‌جمعی به اوج خود می‌رسد وحدت و یکپارچگی آنان نیز بیشتر جلوه می‌کند و گذشته از اعلام همبستگی آنان، گناه و معصیت کم شده و توجه به مسائل معنوی و صفات نیک انسانی نیز افزایش می‌یابد.

دعاهائی هم که به صورت دسته‌جمعی خوانده می‌شود و انسان‌های خداجو و کمال‌خواه در صفوف منظم برای نیایش به درگاه احدیت صف می‌کشند به وحدت و پیوند ظاهری و معنوی آنان افزوده می‌شود.

برگزاری دعای عرفه، دعای کمیل، دعای ندبه، زیارت عاشورا، جلسات قرآن و سایر موارد این ویژگی عبادات دسته‌جمعی را بیشتر به نمایش می‌گذارد. در عصر ما نیز اهمیت دادن به عبادت‌ها و دعاهای دسته‌جمعی برای تقویت و تعمیق روح همبستگی نقش فراوانی دارد.

۲- رونق دادن به مکان‌های مقدس

یکی از ابعاد مهم ترویج مکان‌های مقدس توسط قرآن کریم، تقویت روح همبستگی و اعلام وحدت مسلمانان در این مکان‌ها است. در آیات متعددی خداوند متعال اهل ایمان را به تقدیس و تعظیم مکان‌های عبادی و معنوی دعوت می‌کند و آنان مصادیق تعظیم شعائر الله محسوب می‌شوند. که خداوند فرمود: «وَمَنْ يُعْظِمِ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ»^۲ هر کس شعائر الهی را بزرگ شمارد این عمل نشانه تقوای دلهاست. «همچنانکه در سوره بقره خداوند می‌فرماید: «وَعَهْدُنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ»^۳ و ما به ابراهیم و اسماعیل امر کردیم که: خانه مرا برای طواف‌کنندگان و مجاوران و رکوع و سجودکنندگان پاک و پاکیزه گردانید.»

۲. حج/۳۲.

۱. وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۲۸۷.

۳. بقره/۱۲۵.

قرآن مساجد را مراکز مقدسی قرار داده که می‌تواند کانون وحدت و اثر مستحکمی در مقابل توطئه‌های شیاطین و مخالفین اسلام باشد. مسلمانان موظفند در مساجد حاضر شده و همه در یک صف واحد و به سوی قبله‌ای واحد عبادت کنند و در سوره اعراف فرمود: «وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ»^۱ در هر مسجدی [حضور یافته] و روبه سوی خدا کنید و با دین خالص خدا را عبادت کنید.»

طبق این رهنمود قرآنی برای پاسداری از همبستگی مردم مسلمان باید امکان مقدس را که کانون توحید و همبستگی امت اسلام است بیش از گذشته تقویت نموده و در جهت شکوه و مجد اسلام و پیشرفت همه جانبه مسلمانان تلاش نمود. اساساً مکان‌های مقدس همواره باید از نظر ظاهری و باطنی آباد باشد و مهم‌ترین آبادانی این مراکز با حضور جمعیت انبوه امت اسلام تحقق می‌یابد.

امام صادق علیه السلام وجود مراکز مذهبی و حضور مردم را در این مکان‌های شریف عامل جاودانگی و ثبات دین مبین اسلام می‌داند و می‌فرماید: «لَا يَزَالُ الدِّينُ قَائِمًا مَا قَامَتِ الْكَعْبَةُ؛ مادامی که کعبه پا بر جاست او کانون توجه امت اسلام قرار دارد»^۲ خداوند استوار و تسخیرناپذیر خواهد ماند.»

از منظر قرآن کریم کعبه خانه خدا و قبله مسلمانان جهان مهم‌ترین عامل قیام و همبستگی امت اسلام می‌باشد و اگر خدای ناکرده روزی این دژ مستحکم توحید تعطیل شود اتحاد اسلامی و مهم‌ترین پل ارتباطی و همبستگی مسلمانان قطع می‌گردد قرآن در این زمینه فرمود: «جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْغُرَبَاءِ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ؛^۳ خداوند متعال کعبه - بیت الحرام - را وسیله استواری و سامان بخشیدن به کار مردم قرار داده است که توسط آن قیام همگانی مردم انجام می‌شود.»

در این رابطه می‌توان به تأثیر مکان‌های زیارتی شیعیان جهان اشاره نمود که چگونه در طول تاریخ این مراکز مشتاقان اهل بیت علیهم السلام را به خود جلب کرده و جلوه‌ای زیبا از وحدت پیروان و مشتاقان آل محمد علیهم السلام را نشان می‌دهد. در هر شهر و دیاری که بقعه‌ای به نام اهل بیت وجود دارد اقشار مختلف مردم به آنجا روی آورده و در کنار مزار یادگاران علوی گرد می‌آیند و نوعی همبستگی معنوی را به وجود می‌آورند. روایات فراوانی در مورد زیارت

قبور ائمه معصوم علیهم السلام و مزار امامزادگان وجود دارد که بیانگر عظمت آن مکان‌ها و نقش آنان در یگانگی و وحدت مردم می‌باشد. این مزارهای شریف مصداق بارز آیه قرآن است که می‌فرماید: «فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ؛^۱ چراغ پر فروغ الهی در خانه‌هایی قرار دارد که خداوند اذن داده تا قدر و منزلت آن خانه بالاتر رود، همان خانه‌هایی که نام خدا در آنها برده می‌شود و صبح و شام در آنها تسبیح او می‌گویند.^۲

گرد آمدن زائرین مشتاق در حرم‌های شریف انبیاء، اولیاء و ائمه معصومین علیهم السلام و اظهار شوق و رغبت به آن ولی خدا ره‌آورده‌های شایان توجهی دارد. الهام گرفتن از اسوه‌های برگزیده، اعلام همبستگی با منویات و مقاصد پیشوایان دین، تحقق نماد پیوستگی مردم مسلمان، تأثیرپذیری از فضای معنوی آن مراکز توحیدی، توبه و بازگشت از گذشته‌های نامطلوب در حضور ولی خدا، شرکت در جماعت‌های باشکوه نماز، از جمله دست‌آوردهای سفرهای زیارتی به عتبات عالیات و مراقد شریف ائمه معصومین علیهم السلام می‌باشد.

گسترش عدالت

یکی از مهم‌ترین راهکارهای قرآن برای تقویت و حفظ همبستگی ملی در جامعه اهمیت دادن به عدالت در همه ابعاد آن در میان آحاد جامعه می‌باشد.

قرآن در آیات متعددی بر اجرای عدالت تأکید می‌کند و حتی مهم‌ترین فلسفه بعثت انبیا را برپائی قسط و عدل می‌داند و می‌فرماید: «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ؛^۳ ما رسولان خود را با دلائل روشن فرستادیم و با آنها کتاب و میزان نازل کردیم تا مردم به عدالت قیام کنند.»

اگر عدالت در میان مردم برقرار شود و آنان از نگرانی‌های تبعیض و ناعدالتی و از رحمت و رنج فقر و محرومیت رها شده و به امنیت و آسایش برسند اتحاد و همبستگی در میان آنان تقویت خواهد شد. همچنان که امام هفتم علیه السلام فرمود: «لَوْ عُدَلَ فِي النَّاسِ لَأَسْتَعْمَرُوا؛^۴ اگر عدالت اجتماعی در میان مردم عملی شود آنان بی‌نیاز می‌شوند.» با اجرای عدالت، برکات الهی نازل شده و رفاه و امنیت مردم افزایش می‌یابد و چون مردم احساس می‌کنند تبعیض و ناعدالتی از جامعه رخت بر بسته همه یکدل و یک جهت باز مامداران جامعه متحد شده و برای

۲. تفسیر المیزان، ج ۱۵، ص ۱۳۶.

۴. الکافی، ج ۱، ص ۵۴۳.

۱. نور / ۳۶.

۳. حدید / ۲۵.

پیشرفت و ترقی همه جانبه تلاش می کنند. قرآن برای عملی شدن عدالت اجتماعی که ضامن همبستگی و اتحاد مردم نیز هست راهکارهای مختلفی ارائه می دهد. تشویق به احسان، انفاق، پرداخت زکات، رسیدگی به محرومان و مستضعفان، اطعام برخی از طرح های قرآنی برای رفع فقر و ناعدالتی در جامعه می باشد. طبق این شیوه اگر کارگزاران جامعه همبستگی و اتحاد مردم را طالب باشند باید برای رفع فقر و تبعیض به پا خاسته و با تمام وجود در برپائی جامعه عدل اسلامی بکوشند.

و متقابلاً اگر ظلم و ستم در میان مردم رواج یابد استعدادها سرکوب شده اعتماد به مسئولان از میان رفته و مردم به همدیگر بی اعتماد می شوند و در نتیجه همبستگی اجتماعی از میان می رود و اعتماد عمومی به بدبینی و سوء تفاهم بدل خواهد شد. قرآن در سوره انفال ارتباط عدالت عملی و همبستگی مسلمانان را مورد توجه قرار داده و می فرماید: «قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ؛ ا بگو پروردگارم مرا به عدالت امر کرده و اینکه در مساجد حضور یافته و با دین خالص عبادت نموده و رو به سوی او کنم.» در این آیه اول امر به عدالت عملی شده است و آنگاه حضور در مساجد و شرکت در عبادت عمومی در یک صف واحد و با اخلاص نیت مورد تأکید قرار گرفته است و این تقارن، بیانگر ارتباط عمیق عدالت اجتماعی و همبستگی معنوی مسلمانان می باشد.

تقویت فرهنگ انتظار

قرآن کریم در آیات نورانی خویش مردم را به ظهور مهدی موعود، یگانه منجی عالم بشریت فرا می خواند. در سوره انبیاء می خوانیم: «لَقَدْ كُنَّا فِي الزَّبُورِ مِنَ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ؛^۱ در زبور بعد از ذکر (تورات) نوشتیم: بدون تردید در آینده بندگان شایسته ام و ارث حکومت زمین خواهند شد. حضرت باقر علیه السلام این آیه را به یاران و اصحاب حضرت مهدی (عج) تفسیر نمود.^۲

امیر مؤمنان علیه السلام در تفسیر آیه: «وَتُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَيْعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَيْمَةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ؛^۳ ما اراده کرده ایم که بر مستضعفین منت بگذاریم و آنان را امامان و رهبران وارث زمین قرار دهیم.» فرمود: این گروه

۱. انبیاء / ۱۵۰.

۲. قصص / ۵۱.

۳. اعراف / ۲۹.

۴. انبیا الهدایة، ج ۳، ص ۵۶۳.

پیروز آل محمد علیه السلام هستند، خداوند متعال مهدی آل محمد (عج) را بعد از زحمت و سختی که بر آنان وارد می‌شود بر می‌انگیزد و به آنان عزت می‌دهد و دشمنانشان را خوار و ذلیل می‌کند.^۱

افزون بر این، آیات متعددی از قیام آن وجود گرامی خبر می‌دهند و حقیقت جویان و سعادت طلبان عالم را به انتظار ظهور چنین رهبری الهی فرامی‌خوانند. طبق این شیوه قرآنی تقویت و توسعه اندیشه انتظار می‌تواند به اتحاد و یگانگی دلهای مردم یاری نموده و با این فرهنگ وحدت آفرین و امیدبخش به همبستگی ملی در جامعه رونق بخشید. زیرا اگر فلسفه انتظار و دست آوردهای مثبت قیام مهدی (عج) به مردم ستم دیده و خسته از ظلم و بیداد مستکبران عالم، این نوید آسمانی داده شود. آنان یکدل و یکزبان به انتظار ظهور رهبر آسمانی نشسته و تحقق خواسته‌های قلبی خود را در برنامه‌های دولت کریمه حضرت مهدی (عج) جستجو خواهند کرد. آنان اگر با فرهنگ انتظار آشنا شوند تمام تفرقه‌ها و تشتت‌ها را با آرزوی ظهور امام زمان (عج) پایان یافته تلقی می‌کنند و هر کدام از هر حزب و گروه و نژادی آرزوی ظهور دولت امید آفرین حضرتش از دل و جان خواستار می‌شوند و یکپارچه از خداوند متعال می‌خواهند که: «پروردگارا! با پراکندگی و تفرق ما را به وسیله آن رهبر گرامی به جمعیت و وحدت بدل فرما و پریشانی امور را به وجودش اصلاح فرما! و نقائص و شکافهای کار ما را به وسیله وجود آن ذخیره الهی اصلاح و جبران نما و تعداد ما را فراوان و خواری و کوچکی ما را با وجودش به عزت و شکوه بدل ساز!»^۲

آری امام عصر (عج) ضامن وحدت و همبستگی مردم بر محور حق و پارسائی است و نشستن به انتظار آن وجود گرامی که مایه وحدت و همدلی است مطمئناً جامعه را به سوی اتحاد و یگانگی خواهد برد همچنانکه در دعای ندبه زمزمه می‌کنیم: «أَيُّنَ جَامِعِ الْكَلِمَةِ عَلَى التَّقْوَى؛ کجاست آن آقائی که مردم را بر وحدت کلمه تقوی و دین گرد خواهد آورد.»

رفع موانع همبستگی

در طول تاریخ همواره کسانی بوده‌اند که همبستگی و اتحاد مردم با مقاصد شوم و شیطانی آنان در تضاد بوده

۲. مصباح المجتهد، ص ۵۸۰

۱. تفسیر نمونه، ج ۱۶، ص ۱۸.

است اینان برای حفظ منافع نامشروع خود با ایجاد موانع راه وحدت مسلمانان را ناهموار و گاهی مسدود کرده‌اند. به همین جهت یکی از راههای حفظ همبستگی و تقویت آن زدودن موانع و مشکلات اتحاد اسلامی است. عواملی که تلاش می‌کنند یکدلی و هماهنگی مردم شکل نگیرد افرادی منحرف، بیگانه‌پرست و گروه‌های نفاق محسوب می‌شوند.

قرآن کریم خطر این عوامل را به مسلمانان گوشزد کرده و آنان را به هوشیاری در مقابل این گروه‌ها دعوت می‌کند. خداوند در آیات متعددی از چهره زشت این افراد پرده برداشته و صفات نکوهیده را به مردم می‌شناساند و می‌فرماید: «هُم الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَيَّ مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُوا وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ»^۱ آنان می‌گویند: به همراهان و هواداران رسول خدا ﷺ یاری نکنید تا از اطراف او پراکنده شوند غافل از اینکه خزائن و گنجینه‌های آسمان و زمین از آن خداست ولی اهل نفاق نمی‌فهمند.

قرآن کریم چنان با قاطعیت با گروه‌های نفاق‌افکن و عوامل وحدت ستیز برخورد می‌کند که به رهبر مسلمانان دستور می‌دهد. مسجد ضرار را که به عنوان مرکز تفرقه و اختلاف و توطئه درست شده است تخریب نماید و به صراحت توطئه‌های وحدت‌شکن منافقان را افشا می‌کند و می‌فرماید: «وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِزْوَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ * لَا تَجْمَعُ فِيهِ أَبَدًا»^۲ کسانی که مسجدی ساختند تا به وحدت مسلمانان ضرر بزنند و همبستگی آنان را هدف گرفته‌اند در آنجا کفر را تقویت نموده و میان مؤمنان تفرقه ایجاد نمایند و پناهگاهی برای محاربان با خدا و رسول او باشد و برای پوشانیدن انگیزه‌های شوم خود می‌گویند: «ما جز نیکی و خدمت نظر دیگری نداریم.» اما خداوند گواهی می‌دهد که آنان دروغ می‌گویند. (یا رسول‌الله!) هرگز در آن مسجد به عبادت نایست!